

ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՈՐԱԿՆԵՐԻ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ ԵՐԻՏԱՍԱՐԳԱԿԱՆ ՏԱՐԻՔՈՒՄ

Գ. Դ. Դանիելյան

Մանկավարժության և հոգեբանության ածբիոն

Անձի կառավարման և ինքնավարավարման հոգևբանական դրամների գործառնությունը հասարակության կյանքի վերափոխումների արդի էություն անդրադարձնում են կյանքի բոլոր ոլորտները խթանելով ժառանգավարացման գործընթացի կայացումը: Այսօր հնարավոր է, չէ անվերացել սոցիալական կյանքի որևէ բնագավառ, որտեղ չդրսևորվեն նշած որակները՝ լինեն դրանք մարդկային անհատներ թե՛ հասարակական գանգվածներ կամ խմբեր:

Չի կարելի ժխտել այն անհայտ փաստը, որ անձի իր գիտակցական կյանքի ընթացքում մշտապես կամ կասավարվում է ուրիշների կողմից, կամ կասավարում է ուրիշներին և կամ ինքն է կասավարում իրեն, այսինքն ինքնավարավարվում է:

Այս աշխատանքում նպատակ ենք դրել սոցիալ-հոգևբանական հայեցակետից ուսումնասիրության նյութ դարձնել վերջին՝ օղակը՝ ինքնավարավարման հատկանիշը՝ /սվլա/ երիտասարդական տարիքում, նվառի ունենալով, որ նշած հարցը գիտական լուրջ ուսումնասիրության կարիք ունի:

Երիտասարդական տարիքը որը զուգուղիակում է անձի բարձրագույն կոթողություն ստանալու ժամանակահատվածին, բնութագրվում է անձի ինքնուրույնության ձգտումների բռան սածով: Այդ շրջանում բնութագրվում են երիտասարդ մարդու աշխարհայացքը խորանում նրա վերլուծական մտածողությունը բնության և սոցիալ հասարակական բարդ հարցերի լուծումների նվառումը: Երիտասարդը հաստատվում է կյանքում, ձգտելով գտնել իր տեղն այնտեղ:

Այդ շրջանում աստիճանաբար նվազում են մեծերի կողմից նրան տրվող ղեկավարչական հրահանգավորումները և իշխողական դիրքորոշումները, որակներ, որոնք ստվարաբար կիրառվում էին կրտսեր տարիքում, իսկ երիտասարդության շրջանում գերակայություն են ստանում ինքնակառավարման գործողությունները՝ դրանցից են ինքնահավումը, ինքնատիրապետումը, ինքնավարվելու ունակությունը, ինքնադաստիարակումը, ինքնագնահատումը, ինքնաբնադատումը, ինքնագաղտումը և այլն: Այսինքն, նշած որակները մինչ այդ տարիքը կիրառում էին կառավարող համակարգերը, հետագա էտապում շրջվում են «ներք»՝ նախանձնությունը տալով հենց իրեն՝ երիտասարդ մարդուն, նրան դուրս հանելով՝ անսխիմ կառավարվողի վիճակից: Այս շրջանում անձը այսպես ասած «նրկատվում է»: Նրա հոգեկանում ծնվում է «վերահսկիչ» նրկորդ նա, որ

հակազդելով կառավարական նախնի՝ նրա հասնողաճանում է յուրատեսակ «զնդրիմատիք» ուժ: Այդ տարիքում անձը ձնք է բերում իր հաստատվող «նա» և «հակներք»: Հոգեբանական այդ որակների դրսևումը անձը դառնում է ինքնակառավարվող առընտր և օրընտր: Իհարկն այդ երևույթը բացարձակի չի հասնում, բանի որ, այնուամենայնիվ, անձը մինչև վերջ իր սոցիալական արարականությունները կատարելիս ավելի շատ մնում է կառավարվողի կարգավիճակում:

Ինքնակառավարվելով անձը սոցիալականացվում է, որի ընթացքում հոգևբանների վկայությունը /Ֆրոյդ, Ադլեր, Ֆրոյն և այլն/ նրա «նա» - «ներք» փոխհարաբերությունների ձևավորում է տեղի ունենում, ասել է թե՛ «ներք»՝ մտածում է «նախ», որի նպատակն է իղենտիֆիկացնել անձանց, այսինքն «ներք» տեղափոխել այլ մարդ: տարածք և միտմանմանկ յուրացնելով նրա անձնային արժեքները կամ թե՛ այլ մարդուն, որպես սեփական «նախ», շարունակությունը դիտելը, որի ընթացքում սեփական «նախ» գծերը, զգացմունքներն ու ցանկությունները պրոնկտվում են «նախ» վրա:

Ինքնակառավարումը ինքնահայեցողություն է, այսինքն՝ ինքնագիտակցություն: Այդ որակի շնորհիվ անձը ներհայում, ներսուզվում է ինքն իր մեջ, որի շնորհիվ նա աննկծանում է իր նվառումը՝ տեսնելով իր մեջ սեփական բացելով վերհայելու համար դրանք: Դա բացահայտում է ինքնակառավարման շնորհիվ:

Հոգևբանական նշած որակների վերափոխումների ընթացքում, ըստ հանրահայտ հոգեվերլուծաբան Ջ. Ֆրոյդի անձի հոգեկանում առաջանում են ձգտումներ հասնել «գերնախ», այսինքն ձնք բերել սոցիալական կյանքի կողմից մշակված բնդունելի և անբնդունելի կոմպլեքսներ, հատկապես նրանք, որոնք օրյացել են անձնային և միջանձնային փոխհարաբերությունների արյուններում: Ըստ որում, ձևավորված գերնախ իր մեջ ներառելով որոշակի գնահատելի արժեքներ դառնում են անձի առաջընթացի դրսապատճաններ: Ի՛ դեպ, երիտասարդի մտա առաջացող բարոյական արհանջները առաջ են բերում հոգևոր պահանջմունքների համակարգեր, որ նշանակում է ձգտում իղնելական նախ:

Ջ. Ֆրոյդը առանձնահատուկ նշանակություն է տալիս գերնախ, նշելով իրն «նախ» կամխորդում է գեներտիկական ծրագրերով, «նախ» անհատական փորձի արյունը է, ապա «գերնախ» այլ մարդկանց

ապրեցության արդյունք է... «Ասարալսության կողմից մեքերված գնահատականների և իրեւելների ստրուկը, որին անվանում են «փաղը»: «Ճետաբար, փղթի» դաստիարակությունը պահանջում է մանկավարժա-հոգեբանական մեթոդիկ հնարների կիրառումներ նրիտասանի տարիքում, որը կարևոր ազդակ է դասնում անձի ինքնավարարարման գործընթացը որոշողնյա խնդրում:

Մայն ուսումնասիրության արդյունքից բխում է այն հետևությունը, ըստ որի ինքնավարարարման որակի նվազումը անձը մղում է կոնֆրոնդումի, այսինքն ավելան հարմարակողականության այն վիճակին, որից ծնվում են մի կողմից թուլակամություններ, այնու կողմից /դեմավարման թնում/ մարիավիլիստական գծերի հզորացում: Այստեղից էլ բխում է այն աստղ հետևությունը, որ ցանկացած դեմակար անհրաժեշտաբար պետք է նաև լինի ինքնավարարարող համակարգ: Այդ որակի խախտումը ինչպես ցույց են տալիս սոցիալական ուսումնասիրությունները, դեմարին մղում են կամ թուլության, կամ թնակալի վիճակի: Ի դեպ, նրկու դեպքում էլ նրան հաճելի վիճակ չի սպաւալում:

Ավելան է, որ մտորող ավելի հնչուայակար է ճանաչում արտաքին աշխարհը, քան ինքն իրեն, այսինքն իր ներաշխարհը:

Սեփական նա-ի ճանաչողությունը էլ ավելի է դժվարանում, քանի որ յուրաքանչյուրին թվում է, թե ինքը ամենատեստապալն է: Այդ հարցն ավելի է բարդանում, երբ իր անձի մասին սեփական կարծիքը աղմկվատ չի լինում ուրիշներին, այսինքն շրջապատի կարծիքին: Նման անհամաբարտաշխարհությունից էլ ծնվում են բազում դժգոհություններ ու կոնֆլիկտներ:

Նշված նրկայի հիմքում ընկած է սեփական նա պատկերի ճիշտ գիտակցման հանցամանքը: Այսինքն, երբ անձը չի կարողանում «նայի» (այնի) կողմից դիտել իրեն: Երբևն, նույնիսկ, ընդհակառակը ձգտում է իր սեփական կարծիքը փայտթել «նային» այնին) և առիպել, որ ուրիշները համաձայնվեն իր հմտ:

Տոգրբանները հաստատում են, որ այդպիսի փոխազդեցություններում անձը կամ պետք է ցուցաբերի աղապտիվ (հարմարվողական) վարք, կամ հակաաղապտ մեջ մտնելով շրջապատի հմտ կործանի:

Այս օրինակալիության իմացությունը հաւոուկ կարևորություն է տաւոում նրիտասարողության շրջանում, քանի որ անձի ինքնիմացության պակասը, որը սերտորեն կապված է ինքնագիտակցության հետ, դժվարին է դարձնում ինքնավարարարման լծակներին տիրապետելու գործընթացը: Մինչ դեռ վերը նշված օրինակալիությունների իմացությունը նրիտասարողությանը դարձնում է համարձակ, հալատարար կշռված, չափավոր, անլ է թե ինքնավարարարող անհատականություններ: Նշված որակների իմացությունը արտադրումն անձի անբավարարվածույ-

յունըրի շնորհիվ, ըստ Ջ. Ֆրոյդի, ճնաւորում են անձի պաշտպանական մեխանիզմները:

Անտարակույս, ինքնակաապարման կարողության պակասը կարող է անձի մոտ աաաչացնել նեմկուտիկ, տազանապայն և դեաւելնիվ բնույթի վիճակներ:

Ավելիոլի չարաշահումները ծխելը անկաւոն սնվելը (շատաներություն), մարմնական հաճույքներին չափից դուրս գերվելը, անձը աառիճանազարմրում են քայքայման:

Ճնտաբար ինքնակաապարման որակների գործաառությունները կարևորում են նաև նրանով, որ դրանք կարգավորում են նաև սեփական անձի վարքի և աաողության խնդիրները: Չաւաւորությունը, ինքնազարմրող պահանջումներնրի բավարարման բնագաւաաւում, մեծ նրաշխիք են դաւոում անձի հոգե-Ֆիզիոլոգիական համակարգի զարգացման ներաշխակությունն աաւաաւելու խնդրում, որը և հաաուաաաւոն հինք է դաւոում մարդու կյանքի երբարակեցության խնդրում:

Ամսկոմում

Մայն ուսումնասիրության փորձնլ նք մեկնաբանել անձի ինքնավարարարման որակների մաւոկրման կարևորությունը նրիտասարողության շրջանում:

Աաւագուցվել են, որ ինքնակաապարման որակներին տիրապետելու շնորհիվ անձը չի խաաողում կյանքի զարգացումնրի ռաւությունից: Ավելին, նա դաւոում է աաաւելի հաախաարակշռված, համարձակ և խելաչի, քանի որ դրանց շնորհիվ նրա կարողունակ է դաւոում դիմակալել տթրեսաճին և ֆրոաարաճին գործուների ազդեցություններին, և դրանով իսկ պահպանում զգոն հաախաարակշռությունը կյանքի թուր բնագաւաաւելնում:

Կաւաալին որակներով և ինքնակաապարման կարողությամբ օժտված անձիք ընդունակ են լինում իրենց աշխատունակությունը միշտ պահպանել բարձր մակարդակի վրա, մանալիստ, երբ նշած հոգեբանական որակները մարդը կարողանում է զուգահեռել իր ֆիզիկական (սարմուսկան) աաողության կաաաւարման մեխանիզմներին:

ՐԵԶՅՄԵ

В работе рассматривается степень важности формирования качеств самоконтроля личности в дошкольном возрасте.

Գրականություն

1. Ա. Նարայան- «Տոգրբանության իմունքներ», «Տոգրբան» հրատարակչություն Երևան 1997., էջ 396:
2. Ջ. Ֆրոյդ- «Տոգրբանություննրի ներառություն», «Տոգրբանությունը և կյանքը» N 3, 2000թ. - էջ 69:
3. Թ. Խոդյան- «Պատասխանների սոցիալական գիտակցության նրկատվածությունը»- «Տոգրբանությունը և կյանքը», N3, 2001թ. չ:
4. Խոդյայի հոգեբանություն, Բժշկական հոգեբանություն- 1995թ. - Երևան: